

**K
R
Z
Y
K

P
A
M
I
Ę
C
I**

KRZYK PAMIĘCI

Redakcja: Marianna Kwiatkowska

Opracowanie i tłumaczenie tekstu: Karol Kwiatkowski

Opracowanie graficzne: Jolanta Markwat

Wydawca:

Centralna Rada Romów w Polsce
Centrum Doradztwa i Informacji dla Romów
ul. Warszawska 43, 15-062 Białystok
crr@vp.pl

**Publikacja wydana ze środków Ministerstwa Edukacji i Nauki w ramach
Programu integracji społecznej i obywatelskiej Romów w Polsce na lata 2021-2030**

Ministerstwo
Edukacji i Nauki

Centralna Rada Romów
w Polsce
Centrum Doradztwa i Informacji dla Romów

Publikacja bezpłatna
Nakład: 400 sztuk

Radom 2022, wyd. III

Przygotowanie do druku i druk: Organizowanie kursów i szkoleń Karolina Kwiatkowska

Wstęp

Niniejszy album jest odzwierciedleniem wystawy pt. Krzyk pamięci. Inspiracją powstania wystawy było uchwalenie przez Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 2 sierpnia Dniem Pamięci o Zagładzie Romów i Sinti. Po tym wydarzeniu Asystenci Edukacji Romskiej – Karol i Karolina Kwiatkowscy zwrócili się do Prezydenta Miasta Radomia z inicjatywą stworzenia wystawy, która pokazałaby szerszemu gremium tragiczne losy Romów w czasie II wojny światowej. Wystawa cieszyła się dużym zainteresowaniem i jej twórcy doszli do wniosku, że kolejnym etapem akcji informacyjnej dot. zagłady Romów mogłoby być wydanie albumu prezentującego eksponaty z wystawy.

Serdecznie dziękujemy wszystkim osobom zaangażowanym w realizację tego działania. Szczególne podziękowania kierujemy do Prezydenta Ryszarda Falka, Leszka Pożyczki – dyrektora Wydziału Edukacji, Sportu i Turystyki w UM w Radomiu, Izabeli Leśniewskiej – dyrektora PSP nr 23 w Radomiu oraz Joli Markwat, którzy od samego początku wspierali pomysłodawców wystawy oraz albumu i rozumieli potrzebę przekazywania wiedzy o trudnej historii zagłady Romów.

Zespół redakcyjny

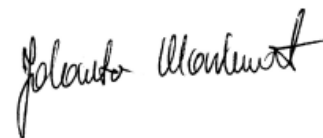
Album ten jest odzwierciedleniem wystawy „Krzyk pamięci”, do udziału w której zostałam zaproszona.

Sądzę, że powinnam rozpocząć niniejsze rozważania od określenia zakresu twórczego przedsięwzięcia. Dokonując oprawy graficznej otrzymanych fotografii, opierałam się na własnym warsztacie twórczym, bazie przemysłów i doświadczeń. Stoczyłam wewnętrzny spór między tradycją, a innowacją. Moim zamierzeniem było, aby prace te nie zaistaniały tylko na zasadzie usilnego wkomponowania się w panującą modę.

Głównym powodem podjętych działań plastycznych było poszukiwanie wymiaru godności ludzkiej, która nadaje pełen wymiar człowieczeństwa. Znalazłam odpowiedź na to pytanie w samej naturze swoich działań, przygotowując tę wystawę. Akt tworzenia odzwierciedla moją osobowość, która pozwoliła mi uczynić tę pracę ważną. Nie jestem tylko plastykiem, lecz również współtwórcą szeroko pojętej moralności.

Działania moje są efektem graficznych układów kombinatorycznych pokazywanych z nowej perspektywy. A jednak, abym mogła to osiągnąć, nie wystarczył rzut poszczególnych elementów w wir przekształceń, ale nadanie płaszczyźnie właściwej dynamiki budzącej refleksję lub zdumienie. Wszystkie prace posiadają pewien element oczywisty, który w pierwszym momencie widz odbiera jako coś znanego, a zawarte wtórne wyrażenia symboliczne nadają mu pewnego rodzaju klimat, tworząc własne życie, pewien rodzaj wieczności, która pozwala im przetrwać.

plastyk, autor oprawy graficznej

Droga do Auschwitz z flagą Romów pozostawioną na torach. Fotografia jednej z więźniarek romskich wykonana w Auschwitz II –Birkenau. Utworzono tam rodzinny obóz cygański nazwany Zigeunerlager, który istniał przez 17 miesięcy.

„Cyganów uśmiercano w tym miejscu, gdzie przepędzenie i osiedlenie stały się po wsze czasy identyczne” cyt. Sinti und Roma, Essen 1989, s. 83, z J. Dębski, J. Talewicz – Kwiatkowska, op. Cit., s. 11

Drom te Auschwitz, pe phuw mekty sy romani flaga. Pe bilta sy Romni sawy sys zaphandy dre Auschwitz II – Birkenau. Sasy kerde doj Romano „semencytko” śtaryben – obozo sawo pes kharełys Zigeunerlager. Śtaryben sys pedy 17 čhona.

„Romen zamarenys dre śteto, kaj wytradypen i zaphandypen dre khera čhija pe ceło ciro do korkoro” cejgatyr Sinti und Roma, Essen 1989, s. 83, z J. Dębski, J. Talewicz – Kwiatkowska, op. Cit., s. 11

Dzieci romskie były często poddawane eksperymentom pseudo medycznym dr J. Mengele

Cyganie poddawani badaniom rasowym ,
przeprowadzanym na zlecenie Insytutu Higieny
Rasowej w Berlinie , kierowanym przez dr Roberta
Rittera

W Auschwitz-Birkenau, na odcinku BIIe przebywały dzieci, które wcześniej były w sierocińcu St. Josefspflege w Muldingen, niedaleko Stuttgartu. Przed deportacją do obozu, dzieci poddawano różnym badaniom, którymi kierowali dr Robert Ritter i Eva Justin, przedstawiciele Instytutu Badania Higieny Rasy. Głównym celem badań było stwierdzenie endogenicznego charakteru ludności romskiej, która pomimo podejmowanych prób wychowywania poza społecznością romską, nie mogła rzekomo pozbyć się skłonności do kradzieży, włóczęgostwa i braku zdolności do asymilacji. Na terenie „oboza cygańskiego” założono z polecenia doktora Mengele, tzw. Kindergarten, rodzaj żłobka i przedszkola, w którym przebywały dzieci do lat 6 w tym także te, które były obiektem zainteresowań doktora Mengele. Początkowo dzieci dostawały nawet lepsze wyżywienie. Były to jednak działania wyłącznie propagandowe, wyżsi rangę esesmani czy osoby cywilne wizytujące obóz odwiedzały Kindergarten, fotografując bawiące się dzieci.

Dre Auschwitz – Birkenau, dre šteto B II e sys phande romane chwore sawe gił sys dre sierocińco St. Josefspflege dre Muldingen, paś foro Stuttgart. Dre sierocinco chworengere kerensys badani, sawe ligirensys dr Robert Ritter i Eva Justin – doktory kerensys buty dre instytutu sawo pes załęys dziudzipnasa sasytke rasasa. Badani sys te ściaciakireł kaj romane chwore zaline peskre dadendyr na den pes te sparuweł pe „fededyr” gadzitko dzipen. Sasytka faszysty naukowcy rakirensys kaj Romen dre geny sy cioryben, drom i na deła pes ten te sparuweł. Doktoro sawo pes kharełys Mengele wydya prykazo kaj dre „romano obozo” te kereł Kindergarten. Dowa sys te jaweł syr sawoś przedszkolo chworengere te 6 berś. Dre Kindergarten sys chwore pe sawendyr Mengele kerełys eksperymenty. Pełdy nahara ciro chwore doresensys kuty fededyr haben. Ne saru sys pe dowa kaj te hohaweł manusien i te sykaweł kaj dre obozo miśto pes dzidziol zaphande Romenge, Chindenge i rawyre nacjenge. Hucie sadystka murdałe rawyr manusia jawenys te obdykheł obozo e Kindergarten. Kerensys peske bilty chworencu sawe pes bawinenys.

Kobiety z transportu.

W maju 1940 r. znaczna część populacji Romów została deportowana na tereny okupowanej Polski. Symbolem zagłady tego narodu jest KL Auschwitz II Birkenau. Zagrożone osadzeniem w obozie były osoby w których rodzinie do czwartego pokolenia wstecz był przynajmniej jeden przodek z pokolenia cygańskiego. Z 23 tys. Romów deportowanych do KL Auschwitz około 20 tys. zmarło lub zostało zamordowanych w komorach gazowych. Romowie w momencie przybycia do obozu nie byli poddawani selekcji, a rodzin nie rozdzielano, lecz kierowano do baraków wszystkich przybyłych w transporcie. W czasie pobytu w obozie wielu z nich mogło nosić cywilne ubrania.

Romnia transportostyr.

Dre majo 1940 berś Sasy wyligirde bute Romen pe phuwia sawe zalne dre maryben Polskake. KL Auschwitz II Birkenau sy symbolosa sawo sykaweł kaj sare Roma sys wydnye pe zamaryben. Dre obozo phandenys saren dre konaskry semenca sys konś Romane nacjaty te štarto pokolenio gił. Dre KL Auschwitz sys phande 23 bara Roma, 20 bara mene e čhine zamarde dre komory gazowa. Romane semencen sawen jandenys te štaryben na rozdzielinenys. Saren transportostyr khetane ligirenys te baraki. But manusia ligirenys peskre fliki a na štarybenytka „pasiaki”.

Cyganie w Belzcu 1940 r.

Cyganie w Bełżcu. Wczesną wiosną 1940 r. więźniowie osadzeni w tych obozach pracowali przy budowie obronnych konstrukcji granicznych oraz przy rozbudowie sieci kolejowej. Początkowo Cyganie przebywali w dużej stodole dworskiej i łączącym się z nią spichlerzu, na terenie dawnego folwarku Lewandowskich. W lipcu obóz zlikwidowano, a pozostałych przy życiu Cyganów przewieziono do Oświęcimia.

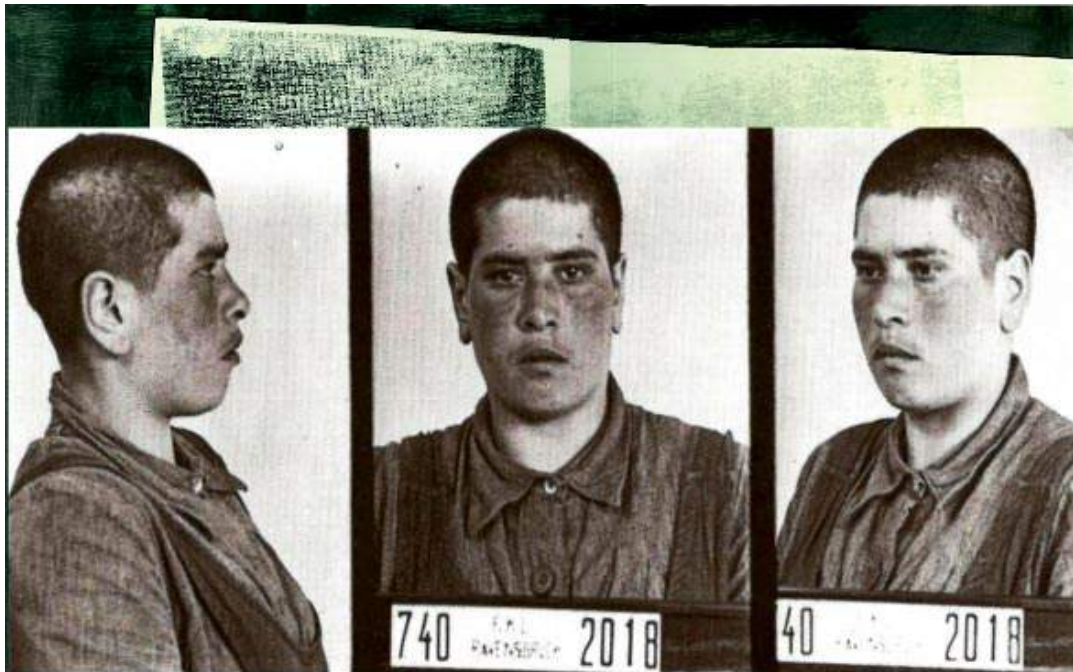
Roma dre obozo Bełżc. Dre wiosna 1940 berś, śtarybnytka manusia obozostyr kerenys phare bucia – ćhuwenys sastrune droma e marybnytka konstrukcji paś granica. Pełdy nahara Roma bešte sys dre bary stała sawy sys terdy paś fiłacin. Gił maryben fiłacin sys polskie rajengro sawe pes kharenys Lewandowska. Mijałe Sasy zlikwidynde obozo e Romen sawe przedzidine przeligirde te obozo dre Oświęcim.

Romowie w Belzcu

Cyganie w Bełżcu.

Roma dre obozo Bełżc.

*Więżniarka z obozu Ravensbüek.
Była sterylizowana jako Romka
(fot. 1940 r) Bundesarchive Berlin*

Więżniarka z obozu Ravensbruck była poddana sterylizacji. Od roku 1937 sterylizacji podlegali ludzie o pochodzeniu „aryjsko-afrykańskim” (tzw. „Rheinlandbastarde”).

W okresie funkcjonowania obozu rodzinnego dla Romów, pewną grupę spośród osadzonych z czasem przeniesiono w głąb Rzeszy do innych obozów, zatrudniając ich w przemyśle. Część z przeniesionych wykorzystana została do eksperymentów pseudomedycznych. Nieliczni Romowie zostali zwolnieni pod warunkiem poddania się sterylizacji.

Pe bilta sy Romni zaphandy dre obozo Ravensbruck. Sasy kerenys pe łaty eksperymenty kaj te na jawen łachawore. Gił maryben, dre 1937 berś faszysty wligirde dre Sasy newo prawo. Dołe bersiestyr but manusia sawe na sys “dziudzie” aryjczyki sys sterylizowana. Dre do ciro syr sys dre Ravensbruck obozo, hitlerowcy zaphande doj Romen przeligirenys pe ceło them – rawyr obozy e kaj te keren bucia dre fabryki. Pe bute Romendyr Sasy kerenys eksperymenty. Na but Roma wygene pe frej dołeske kaj Sasy poddyne łen te sterylizacja.

Lista ludności romskiej zamordowanej w Szczurowej. Rankiem 3 lipca 1943 r. osada romska została otoczona przez żandarmów, którzy furmankami przewieźli Romów na miejscowy cmentarz. Tam Niemcy zastrzelili 93 osoby.

Mieszkańcy Szczurowej starali się ratować swych romskich sąsiadów. Podstępem udało się wydostać ze śmiertelnego transportu kilka osób, między innymi kilkuletnią Krystynę Cioruń.

Ława romane manusiengre sawe ćhine zamarde dre Szczurowa. Dre 1943 berś, 3 lipca murdałe zagene pośtył romane khera i pophande saren kones zarakte. Sasy wyligirde Romen pe cmentary i doj rozkariedyne 93 manusien.

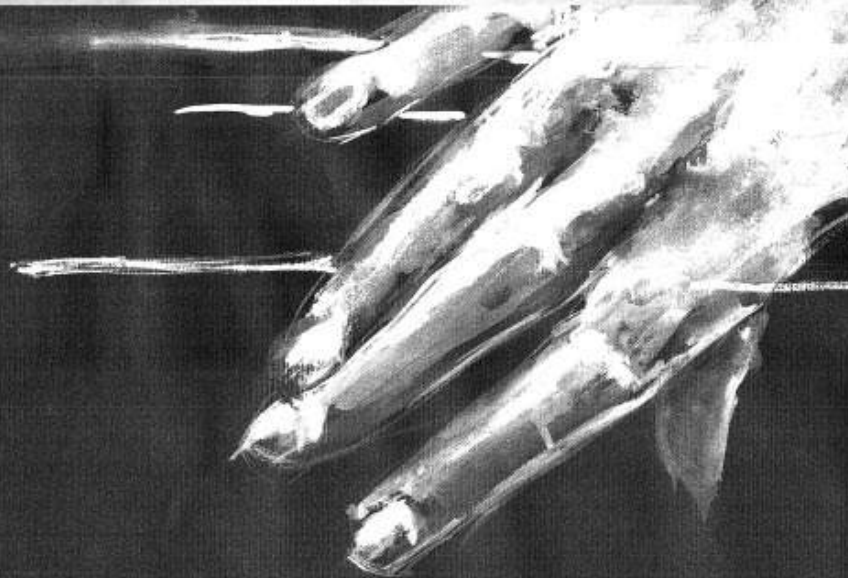
Gadzie Szczurowatyr kamenys te pomogineł Romenge. Udyja pes łenge te wydoresel phandyprnatyr warykicy manusien. Maśkir łendyr sys romani ćhajory sawuniake sys warykicy berś. Ćhajory kharełys pes Krystyna Cioruń.

Konane cierpieli i ameli w czasie skoczki suflady

Zagłada Romów, ofiary leżące po egzekucji.

Zagłada Romengry, zamarde Romane manusia.

Wyozenie ciel

BRONISŁAW MARKUSZ

Wywożone na furmankach, zwłoki ofiar nazistowskich morderstw.

W Auschwitz-Birkenau 2 sierpnia 1944 roku, wieczorem - tego dnia pozostałych w obozie około 3 000 mężczyzn, kobiety i dzieci załadowano na samochody ciężarowe i wywieziono do komory gazowej. Romowie próbowali stawiać opór, który jednak esesmani brutalnie złamali.

Zamorden pełdy hitlerowcendyr Romane manusien Sasy ćhurdenys pe gawydka wurdena.

Dre obozo Auschwitz-Birkenau dre 1944 berś, 2 sierpnia dre obozo Romenge ćhija paś dzipen saweś 3 bara manusia. Maśkir łendyr sys mursia, diuwła e ćhawore. Sasy załadynde saren pe wurdena i wyligirde te komory gazowa. Roma kamenys te mareł pes Sasenca e te hylcioł, ne Sasen sys baredyr zor i pherybnaskria.

Lapanka

Romowie jak i inne narodowości byli przewożeni do obozów zagłady z "łapanek" ulicznych, były to akcje urządzone przez nazistów w miastach na osobach zupełnie przypadkowych.

Romen dzia syr manusien rawyre nacjendyr nazisty htylenys dre „łapanki”. Dzia Sasy wyhtylenys bute manusien i wyligirenys pe zamaryben te obozy.

Primožiga Buncin v Rimskih ulicah, Ljubljana, 1945

Josef Mengele drugi od leve

Fotografie niemieckich oprawców. Funkcje lekarza naczelnego „obozu cygańskiego” sprawował od końca maja 1943 do sierpnia 1944 roku SS-Hauptsturmführer, doktor Josef Mengele.

Pe bilty sy sasytka murdałe, sawe zamarenys manusien dre obozo. Majhuciedyr doktoro dre „romano obozo” sys SS-Hauptsturmführer, Josef Mengele. Kerets buty majostyr 1943 berś te sierpni 1944 berś.

Ocaleni Romowie polscy, wśród nich Papusza - poetka romska

Ocaleni Romowie Polscy, wśród nich Papusza-poetka. Była jedną z niewielu kobiet romskich, które samodzielnie nauczyły się pisać i czytać. Nigdy nie uczęszczała do szkoły, w wieku 16 lat została wydana za mąż za o wiele starszego harfiarza Dionizego Wajsa. O minionym okresie wojennym opowiedziała sporo w wielkim poemacie „Krwawe łzy” (Ratvale jasva), w którym opisuje gehennę ucieczek przed Niemcami i Ukraińcami.

Pe bilta sy Polska Roma sawe wygene dzide obozostyr. Maškir łendyr sy Romni – Papusza sawy nasyklakirdzia pes te deł apre i te ćhineł gila i rawyr liła. Na pirełys te szkoła. Syr sys łake 16 berś lija phhuredyres romes, sawo basiawełys pe harfa. Łakro rom kharełys pes Dionizy Wajs. Papusza naćhindzia cejga „Ratvale jasva”. Dre do cejgo ćhinełys so przegene Roma dre maryben, syr hylcionys i ugaruwenys pes gił Sasendyr i Ukraincendyr.

... w kwartale ulic: Wojska Polskiego, Westerplatte, Sikawskiej
...ckiego od 5 XI 1941 r. do 12 I 1942 r. istniał Obóz dla Cyganów
(lager). Władze hitlerowskie zamknęły w nim około 5000 Romów
...ionych z Austrii. Wskutek chorób i zabójstw zmarło ponad 600
...ezniów. Pozostałych ok. 4300 mieszkańców, w dniach
...d 5 do 12 I 1942 r. zagazowano w obozie zagłady w
Chelmnie nad Nerem.

... but droma: Wojska Polskiego, Westerplatte, Sikawskiej
...o katar o 5 XI 1941 berš ži ka o 12 I 1942 berš sas kote
...ri (Zigeunerlager). Manuš hitleroskre phandade ande
...katar o Ungro taj andaj Austria. Katar o nasvalimo,
...ule o pral 600 manus. So a sile karing 4300 manus
...o dies maškar o 5ži ko 12 I 1942 berš o
...co mudardas ando gazo kado sas ando
...lageri Chelmno paš o pai Ner.

...rities established a camp for Gypsies
...tered by Wojska Polskiego, Westerplatte,
...streets. Of the 5000 Roma men,
...ustria and incarcerated here between
...over 600 died from diseases or
...00 were gassed in the death
...uring the week

Tablica pamiątkowa na temat Żydów w Łodzi

Tablica pamiątkowa.

Na terenie Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau, w bloku 13 urządzono wystawę upamiętniającą zagładę Romów i ukazującą szczególny wymiar nazistowskiego ludobójstwa popełnionego na Romach w okupowanej przez nazistów Europie; w Birkenau na odcinku B11e znajduje się także pomnik upamiętniający ofiary narodowości romskiej.

Pamiątkowo bar.

Pe šteto kaj sys obozo Auschwitz – Birkenau kana sy muzeum. Dre barako 13 sy wystawa sawy sykaweł zagłada kaj kerde dre swetytko maryben nazisty Romenge dre celi Europa. Dre Birkenau, dre B11e terdo sy pomniko sare Romenge sawe ćhine zamarde pełdy Sasendyr.

 Reichssicherheitshauptamt
 24. April 1941
 11

Der Kreishauptmann in Pielung
 Herrn Chef des Distrikts Lublin
 Abteilung Innere Verwaltung
 Bevölkerungswesen und Fürsorge
 L u b l i n

An der Anlage überreiche ich abschriftlich 2 Meldungen des Gendarmerieführers über den Durchzug von Zigunern mit der Bitte um Kenntnisnahme.

Die Zigunern, die sich augenblicklich wieder in Kasien befinden, werden über die Kreisgrenze nach Osten gebracht und den nächsten Gendarmerieposten übergeben.

Anlage
 2 Meldungen

ns. Rechtsspiegel
 Zeitschrift für den Reichsbürger
 Nr. 11

Fahrendes Volk
 Die Bekämpfung der Zigeunerfrage auf neuen Wegen

Die Bekämpfung der Zigeunerfrage auf neuen Wegen

Dr. Hans-Joachim Grosse 1939

Zachowane dokumenty i wycinki z gazet informujące o dyskryminacji Romów.

Liła e gazety dre sawe sys naćsindo pał dyskryminacja Romengry.

Portrety Kobiety wydomanej na zloczenie J. Mengela

Portrety.

Dina Gottliebowa – żydówka z Brna, studentka ASP, pracowała malując portrety romskich kobiet i mężczyzn z polecenia dr Josepha Mengele, który prowadził barbarzyńskie eksperymenty na więźniach.

Portrety te miały być dla Mengele pomocą i dokumentacją w prowadzonych przez niego w obozie koncentracyjnym Auschwitz zbrodniczych badaniach nad nazistowską teorią ras. Dotąd fotografował ofiary swoich eksperymentów, jednak nigdy nie był do końca zadowolony z efektów. Denerwowało go, że zdjęciom brakuje doskonałości, że nie oddają naturalnych odcieni barw skóry.

Gottliebowa maluje portrety Romów z „Zigeunerlager”, usytuowanego na odcinku B II e w Auschwitz-Birkenau, do końca jego istnienia. Każdego dnia uwiecznia twarze tych, którzy stali się „przedmiotem” badań lekarza. Zbrodnicza działalność Josefa Mengele wpisała się w historię obozu cygańskiego. Ofiarami jego pseudonaukowych eksperymentów były m.in. bliźnięta romskie, kobiety ciężarne, dzieci o różnych kolorach tęczy oraz chorzy.

Bilta.

Dina Gottliebowa – Ćhindyca sawy poddziałys forostyr Brno. Syklakirełys pes dre huci szkoła te makheł. Dre obozo makhełys bilty romane dziuwlence i mursienge. Do buty zadyja łake doktoro Mengele sawo kerełys pe romendyr hyria eksperymenty.

Doktoro Mengele ligirełys peskre badani dre obozo Auschwitz. Gił kerełys Romenge bilty aparatoso, ne pe tasawe bilty na sys saro mišto dyćło. Dołeske pošli sawoś ciro wydyya rozkazo kaj sare zaphande Romen pe sawendyr kerełys peskre eksperymenty te makhen pe bilty.

Gottliebowa makhełys bilty Romenge obozostyr Zigeunerlager, sawo sys terdo pe šteto BIIe dre Auschwitz-Birkenau te ciro dre sawo sare phande doj Roma ćhine zamarde.

Dywes, dre dywes makhełys pe bilty muja manusiengre sawen Mengele wykendelys te peskre „badani”. Zbrodni sawe kerdzia Mengele zaćhinde pes pe sare ciry dre historia Romengry. Te badani Mengele wykendelys romane ćhaworen sawe sys bliźniakienca, romane dziuwlen sawe pirenys phare dziesa, ćhaworen kaj sys łen soduj jakha dre rawyr koloro e naswałe manusien.

PORTRETY ZNANE I ZAPOMNIANE

Fotografie ze spotkań rodzinnych / Semencytka bilty

1. Papusza – romska poetka w otoczeniu rodziny.
Papusza – Romni sawy ćhinełys cajgi e gila, maśkir peskre semencatyr.
2. Białostockie Romki 1946 r. fot. ze zbiorów rodziny Stankiewiczów.
Romnia Białostokostyr 1946 berś, bilta sys te semenca Stankiewiczzy.
3. Rodzina Czajkowskich z Elbląga.
Semenca Czajkowska Elblągatyr.
4. Ślub romski Kamili i Walodzi, Wejherowo 23 listopada 1979 r.
Romano bijaw- Wołodziakro i Kamilakro, Wejherowo 23 listopado 1979 berś.
5. Tabor romski w Kętrzynie 1964 r.
Romane wurdena dre Kętrzyn, 1964 berś.
6. Rodzina Sokołowskich ze Świdnika fot. ze zbiorów rodziny Sokołowskich.
Semenca Świdnikatyr, bilta sys te semenca Sokołowska.

512. J. J. J.

513. J. J. J.

514. J. J. J.

Kobiety wczoraj i dziś / Romnia dre haratune ciry i kana

- „Cyganka” rys. J. Wojdygi

„Romni” rysunko J. Wojdygako.

- „Cyganka:” fot. archiwum „Rrom Po Drom”

„Romni” bilta poddział archiwostyr „Rrom Po Drom”

- Halusia z Elbląga

Helusia Elblągatyr

- Iza

- Patrycja

- Zofira – szwedzka Romni

Zofira – Romni Szwecjatyr

- Karolina

- Paloma ze Szwecji

Paloma Szwecjatyr

Artyści i tancerze, muzycy / Roma sawe basiawen i kheten

- cygański gitarzysta Vicia (fot. 1957 Białystok)

Romano gitarzysta Vicia (bilta 1957 b. Białystoko)

- Romski zespół „Barki” 1993 r.

Romano zespoło „Barki” 1993 b.

- Romowie hiszpańscy

Roma Hiszpaniatyr

- chór rosyjski „Rendo”

Heładytka Roma zespołostyr „Rendo”

- Cygański skrzypek

Romano gajgaro

- Krystyna Pakuła z Lutnikiem

Krystyna Pakuła Lutnikosa

- Grażyna tancerka romska

Grażyna – Romni sawy kheten

Romowie u Papieża
fot. ze zbiorów rodziny Fenske

Dzieci romskie
z Marią Kaczyńską
w Pałacu Prezydenckim

Romowie w Treblince
fot. archiwum
„Rrom Po Drom”

Prezydent International
Romani Union z asystentami
romskimi w Galerii EL,
Ełbląg 2007 r.

Ważne spotkania/ Roma rakhen pes bare manusienca, odden patyw peskre mułenge

- spotkanie dzieci romskich z Marią Kaczyńską w Pałacu Prezydenckim

Romane ćhawore rakte pes prezydentoskre romniasa Mariasa kaczyńskunasa dre Prezydentoskry Fiłacin

- spotkanie Romów z papieżem Janem Pawłem II

Roma rakte pes papieżosa Janosa Pawłosa II

- Romowie oddają hołd zamordowanym w obozie zagłady w Treblince

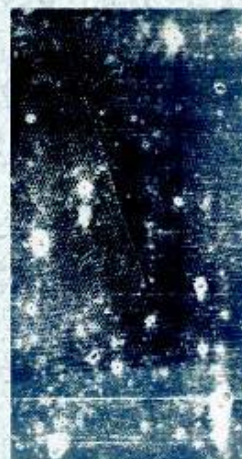
Roma odden patyw zamarde manusienge dre obozo dre Treblinka

- Prezydent International Romani Union z asystentami romskimi, Elbląg 2007 r.

Prezydent International Romani Union romane asystentenca, Elbląg 2007 b.

Mały Rom Natan
fot. Iza Stankiewicz

Dzieci Romskie
Kętrzyn 1964 r.

Szczęśliwe mamy
- Romki z Polski,
fot. ze zbiorów rodziny
Stankiewiczów

Romskie dziecko - Jacuś
Warszawa 1979 r.

Dzieci Romskie
Kętrzyn 1964 r.

Szczęśliwe mamy i szczęśliwe dzieci /Bahtałe daja e bahtałe ćhawore

- Rom Natan

- mamy i dzieci, fot. ze zbiorów rodziny Stankiewiczów

Daja peskre ćhaworencza

- dzieci romskie Kętrzyn 1964 r.

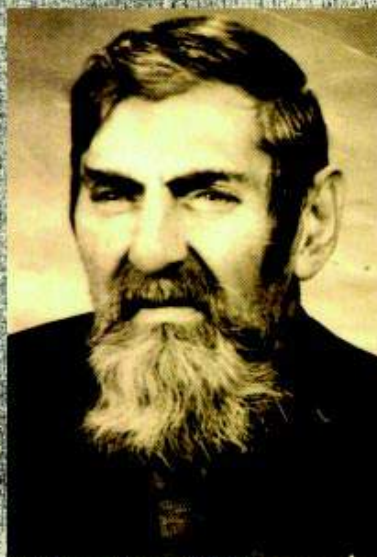
Romane ćhawore Kętrzynaty 1964 b.

- romski chłopiec Jacuś 1979 r.

Romano ćhaworo Jacuś 1979 b.

Rom Jozz

Wujek Dyztek

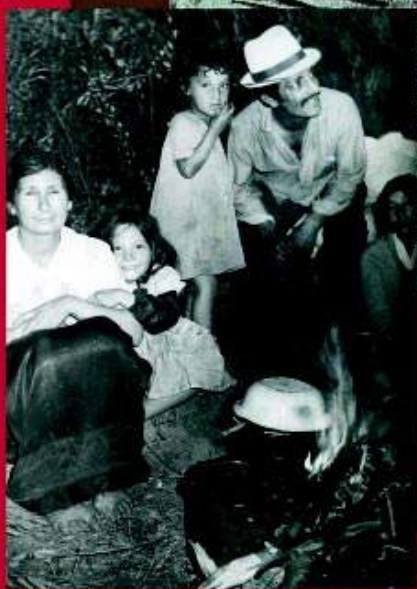
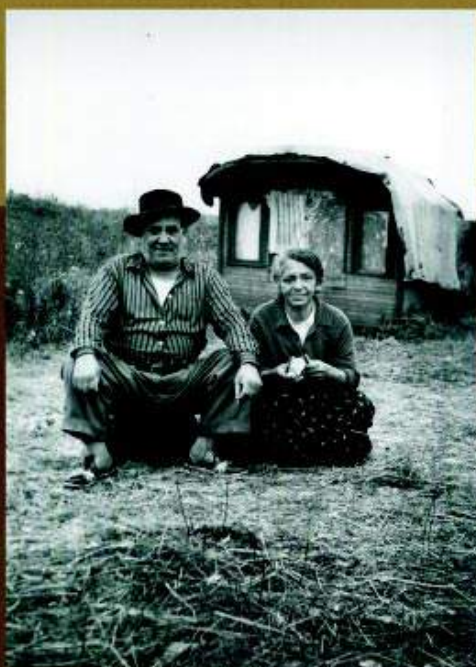

Zuko

Polski Cygan

Portrety mężczyzn z dawnych lat /Purane Romane bilty.

Codzienne życie

Cyt.: „ Romowie żyją w nieustannej doczesności: wspomnienia, marzenia, pożądanie, głód, instynktowne pragnienia jutra – wszystko to głęboko tkwiło w terażniejszości. Bez <teraz> nie istniało żadne <przedtem>, podobnie jak nie mogło istnieć żadne <potem>.

(J. Yoors, Cyganie, s. 51)

„Roma dzide sy kana: rypyren so sys, sy bokhałe, kamen soś dzipnastyr, kamen kaj „tasia” te jaweł fededyr – ne saro keret pes „kana”. So na ni „dadywes” ne ni purane e nowe ciry.

Wójt Lowarów

Karol Siwak, skrzypek z zespołu Terno.

Klaciak

Portretowani mężczyźni / Roma pe bilty

Wójt Laworów

Rom Lowaro

Karol Siwak z zespołu „Terno”

Karol Siwak zespołostyr „Terno”

Kacik był handlarzem koni, mądry człowiek, potrafił zarządzać całym taborem. Wielki autorytet dla innych. Kacik paruwełys grenca, godo manuś, dzinełys te wyligireł siero cełe semencake. Sare ginenys pes łeskre ławesa.

Wójtowie zabraniali fotografować pewnych rzeczy i sytuacji, np. mężczyzn w czasie narady, żadnych scen intymnych, związanych z higieną osobistą, kłótni czy bójek.

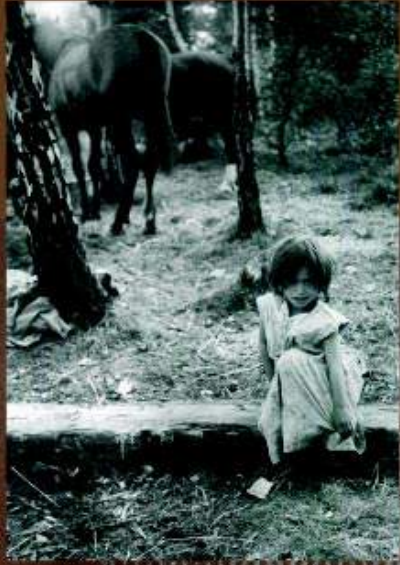
Phuredyr manusia na kamenys kaj gadzie te keren bilty sareske so pes keretys maśkir Romendyr.

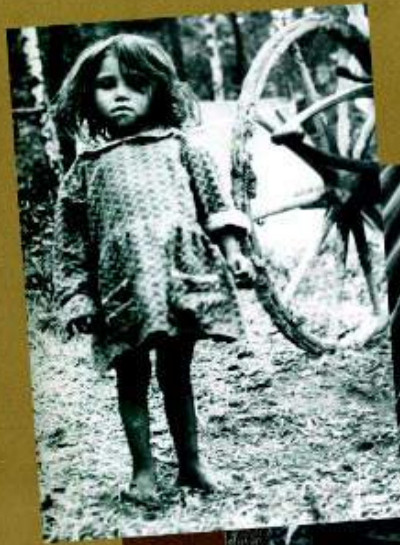
Bez troskie lata dzieciństwa

W latach wędrowek taborów dochodziło do odbierania dzieci romskim rodzinom, ówczesna władza próbowała zmusić w ten sposób do osiadłego trybu życia.

Dre puranedyr ciry gadzie na kamenys kaj Roma te dzidzion dre „drom”, kamenys kaj te besien dre khera, dre jek šteto. Kaj te sparuwel Romano dzipen gadzie załenys Romane dadenge łengre ćhaworen.

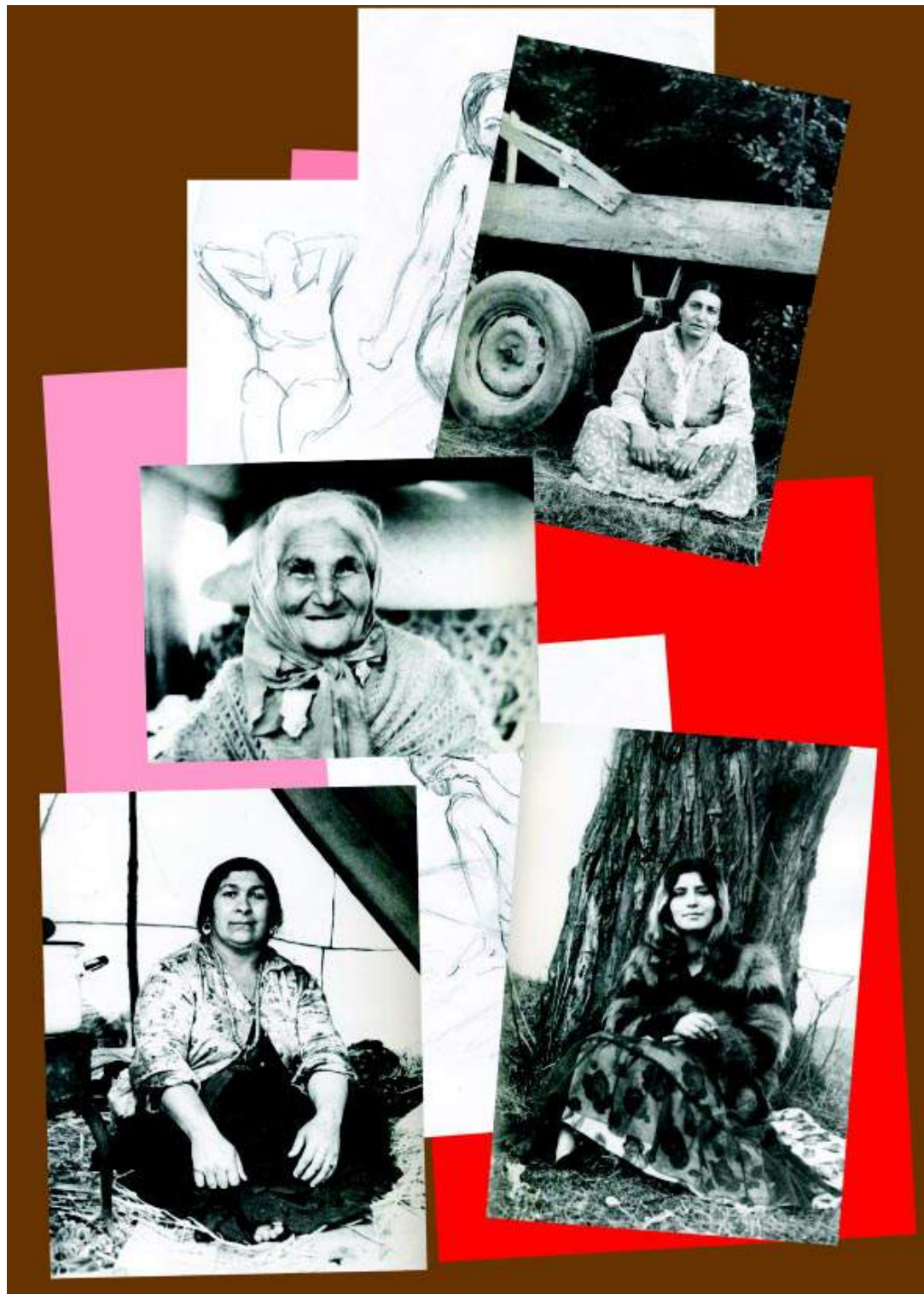

Dzieci były nierozdzielnie związane z naturą, przyrodą, ze zwierzętami przebywającymi w taborze.
Romane chwore dzide sys dre weś, miśto halonys celi natura.

Edukacja dzieci w latach wędrówek było bardzo trudna. Czerpały one wiedzę i doświadczenie od starszyny.
Dre „drom” ćhawore na pirenys te szkoły, syklonys pes dzipen peskre dadendyr, phuredyre manusiendyr.

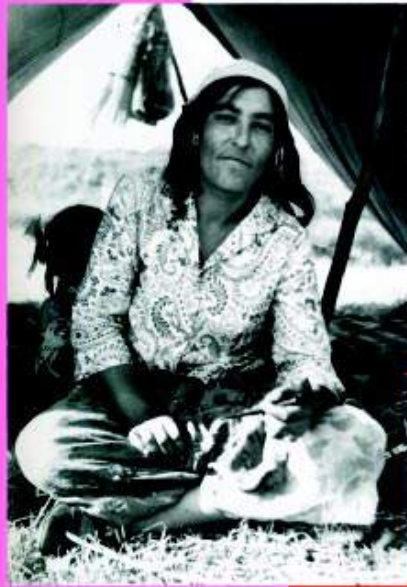
W taborze była przestrzegana codzienna higiena, źle było widziane jeśli dziecko poszłoby spać nieumyte.
Roma dre „drom” sys dziudzie, denys but kaj ćhawore te moren pes gił soiben.

Kobiety stare i młode, pełne godności i spokoju. / Phure i terne dziuwła –

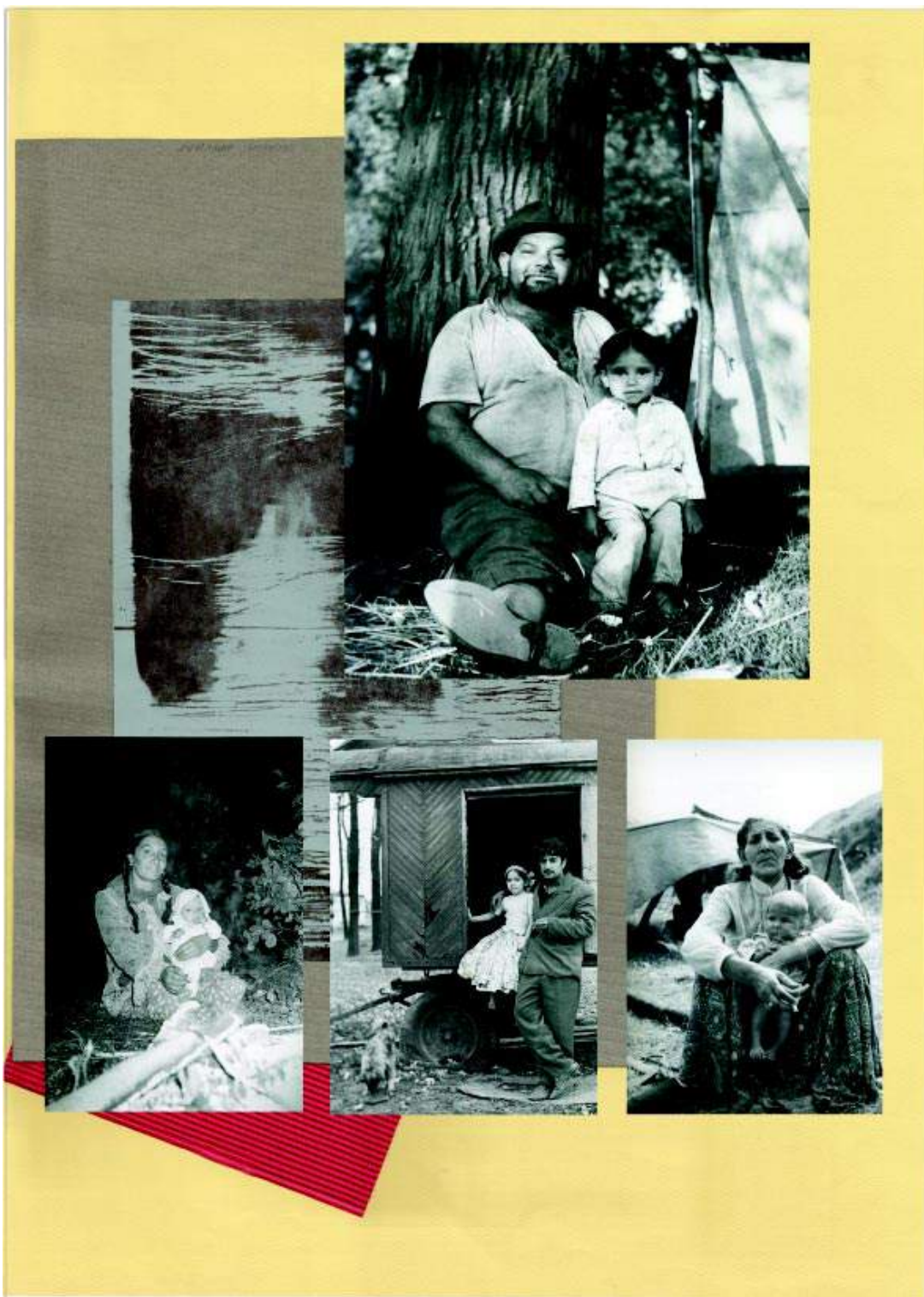
Wśród Romów był wielki szacunek do osób starszych. Matrona romska była bardzo tradycyjna, zwracała uwagę na wszystkie zasady. Zdarzało się, że młode dziewczyny zakładały spodnie, wówczas dochodziło do reprimendy i wskazówek, jak powinna ubierać się romska dziewczyna.

Roma odden bary patyw phure manusienge. Phury Romni mišto dzineł syr te urykireł romanipen, syr konś dowa na haloł phure manusia zryškiren łeske uwaga. Syr ćhaj rywełys hołuw, łakry daj e mamni przybyskirenys łake syr sy pes te ryweł Romani ćhajory.

Kobiety w taborze zajmowały się wychowywaniem dzieci, organizowaniem posiłku, wrózeniem. Panowała ogromna życzliwość. Kiedy kobieta przyniosła trzy kury, to jedną dzieliła się z tymi którzy nie mieli jedzenia.

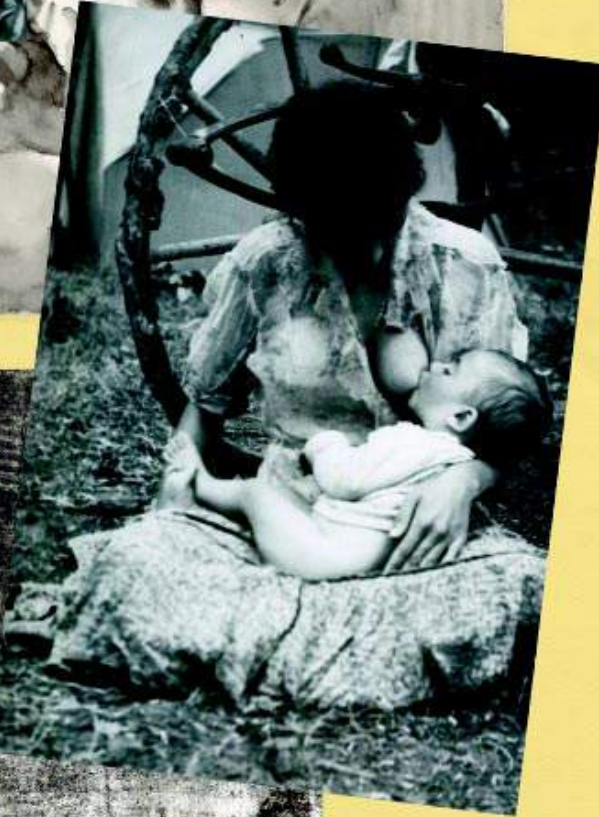
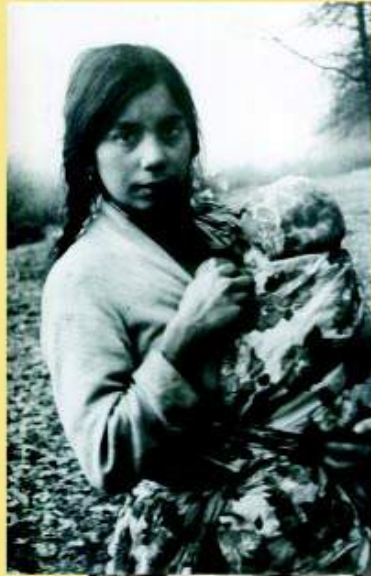
Romnia załenys pes ćhaworenca, kerawenys haben, ćhuwenys fody. Manusia mišto pes odligirenys te pe. Jek jekheske podełys wast dre bibaht, Roma denys but kaj nikon te na jaweł bokhało.

Rodzice i dzieci

Dzieci były wychowywane nie tylko przez rodziców, ale wspólnie przez całą społeczność romską zarówno przez ciotki, siostry, wujków, dziadków, starszyznę.

Ćhaworen rakhenys łengre dada, bibia, kaka, papy e sare phuredyr manusia.

Rodzina i dzieci

Pojawienie się potomka w romskiej społeczności etnicznej było wielkim wydarzeniem. Towarzyszyła temu muzyka, śpiew, wielkie biesiadowanie.

Roma frejdzionys syr jawełys pe sweto ćhaworo. Zabesienys paś tysia, khełenys e bagenys.

